

Chatnar

Research Journal Deptt. of Punjabi
Language & Literature
Lahore College for Women University Lahore
(Pakistan)

Vol: 6, Jan.-Dec. 2022

☆ ڈاکٹر کلیان سنگھ کلیان

چھتار

تحقیقی مجلہ شعبہ پنجابی زبان و ادب
لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی لاہور (پاکستان)

جنوری - دسمبر 2022ء، مسلسل شمارہ 6

**SOCIETY OF THE PRESENT TIME IN
THE BANI OF BABA GURU NANK DEV JEE**

گرونانک صاحب دی بانی وچ سمکالی سماج

Abstract

Guru Nanak is the founder of Sikh religion. He presented his philosophy through his poetry. He dealt with a large number of philosophical, religious, political and social issues of the prevalent society. His depiction of social life was almost altogether different from his predecessors as well as most of his contemporaries. Guru Nanak fully rejected ritualism and idol worship. He propagated the idea of oneness of God (Tauheed). Even Allama Iqbal gave his tribute to Guru Nanak for preaching "Tauheed". He condemned the idea of considering women as secondary human being. He rejected the idea of using women as slaves and sex objects. He supported equal rights for women. Guru Nanak raised his voice against tyranny and inhumanism. He openly challenged the

oppressors and invaders. He also condemned the luxurious life of the rich and the ruling class. He asserted that big wealth is usually a result of sinful acts.

Keywords: Founder, Philosophy, Poetry, Religious, Political, Tauheed

ہر دھرم تے وسیب انسانی ترقی، آپسی بھائی چارے، سکھ دکھ تے اک دو جے داسہارا بنن اتے زور دیندا اے۔ دھرم توں سیکولر قوتیں وی انسانیت دی ترقی بارے اجیہا نظریہ رکھدے ہن۔ صوفیاں، پیراں دا مقصد لوکاں وچ محبت تے بھائی چارے نوں عام کرنا اے تے نفرت نوں دور کر کے آپس وچ پیار، محبت اسارنا اے تاں جے حکمران طبقے دی اناتے سوچ نوں اگے ودھن نہ دتا جائے۔ پنجاب دی دھرتی اوہ انمول دھرتی اے جس دی رہتل اتے آون والے سارے دھرماں نے انسان دوستی دے نال نال انسانی سیوانوں جنم دتا۔ دھرتی تے اوتار دھارن والے سارے منکھاں نے سیوانوں اپنے جیون دا اٹوٹ انگ بنایا۔ سیوا اتے وسیب کارن دو جے سبھیا چارک نوں دھرتی تے حملہ کرن دا موقع ملیا۔ ترک، ایرانی تے افغانی لوکاں نے ایستھوں دی لوکائی اتے حملہ کیتا۔ بابر بادشاہ نے پنجاب دی مہان دھرتی اتے وڈی منڈی ”سید پور“ (موجودہ ایمین آباد ضلع گوجرانوالہ) وساکھی دے موقعے تے حملہ کر کے تمام لوکائی نوں ارتھک کچھوں نہ صرف وڈا نقصان دتا سگوں حملے وچ پنجاب دی جوانی نوں وی سرعام قتل کیتا گیا جس دا ویر وادھر مک گرن تھاں وچ ملدا اے۔

”گورونانک جی“ داسموچا جیون مہان کھوج کاروالاسی۔ گورونانک جی دی بانی تے اوہناں داسموچا جیون ایس گل دی گواہی دیندے کہ اوہناں چنگے عملاں والا جیون جیوندیاں رب دی پرت کرنا منکھی جیون دا اصل مقصد دسیا۔ جگ دے مہان اسٹریٹیج سکا لراتے ساوتھ ایشیا وچ دھرماں تے بھگتی لہر دے سوچنوں اکال پرکھ وچ پروں والے سٹروپ Stroup دا ایہہ فکر گورونانک جی دی دکھری ہون دی راہ دکھاندا اے:

“In the respect, he is distinctive, the other founder of religions originaliting in India,

Mahavira and the Budha, so far as is known,
did not write any part of the sacred of their
faith”.(1)

اوہناں دے مان تے سمان ایہناں گلاں توں اچے تے وکھرے ہن ہندوستان وچ پھٹے دو جے مذہباں
دے بانیاں دی جتھوں تک جانکاری اے، آپو اپنے مذہبی گرنہاں دا کوئی حصہ ناک جی آپ نہیں لکھیا۔ ہندوستانی تے
خاص طور تے پنجاب تے پنجابیت دے ماہر سمجھے جان والے مہان ودوانمیر کالیف ایس الہی دی سرب اچتم بانی نوں
اپنے شبدوں وچ ایس پرکار بیان کردے ہن:

“The sikh religion differs as regards the
authenticity of its dogmas from most other great
theological system. Many of the great teachers
the world has known have not left a life of their
own composition, and we only know what
they taught through tradition or second-hand
information”.(2)

سنگیت دی تان وچ جدوں گورونانک جی نے اپنی بانی نوں گایا اُس نال ساراوتا پوتر ہو گیا۔ گورونانک جی دا
اوتار دکھی جگت دے دکھ دور کرن لئی ہیا۔ گوروجی دی بانی وچ ویلے دے ہندوستان دیاں راجیسی، دھرمک، ارتھک تے
سماجک حالات دا ویروا اے۔ گوروجی نے شبدوں وچ اپنے آپ نوں شاعر آکھیا تے کدھرے ڈھاڈی گوروجی دا
دھننا سری راگ وچ فرمان اے:

ساس ماس سبھ جیوؤ تمہارا تو میں کھرا پیارا

نانک شاعر ایہو کہت ہے سچے پروردگارا (3)

انسان اک ساہ دی مالک ہن اپنی حیاتی دی میعاد دا پتا نہیں ایہہ نہیں پتا کہ موت دا ویلا کدوں آونا اے۔

گورو صاحب رب داسمرن کرن تے زور دیندے ہن۔ جس ایہہ جند تے ساس ہن۔ سواس، ماس اتے آتما سارے رب دی عطا نہیں۔ سدا رہن والے جیاں دے پالن والے رب! دے درتے بنیتی اے کہ نیویں جات والا اوہدے درد دا ماڑ آ جیہا ڈھادی اے۔ اوہدے ناں دی اے اوہ جیہڑے رب دی بندگی کردے نیں اوہناں سنگی بنا دے۔ گورو نانک جی دے سے سماج دی حالت ڈھیر وگڑ چکی سی خاص کر ہندوستان دی حالت ڈھیر خراب سی۔ اوہناں اتے ڈاڈھا ظلم ہو رہیا سی۔ دھر مک کھیتڑ وچ دھرم دے ٹھیکیدار تے را جیسی کھیتڑ وچ لوکائی لئی ساہ لینا اوکھا سی۔ گورو جی نے سے دے سماج نوں نیڑے ہو کے دیکھیا اوس دی آلوچنا کیتی۔ سماج دھرم دی آدرتے دو حصیاں وٹڈیاں ہو گیا سی۔ دھرم دے منن والے اک دو بے نون بہت برا سمجھدے سن۔ سمجھیا جاندا سی کہ رب نے ہندوستانیوں نوں غلام رہن لئی بنایا اے۔ حکمران راج دے نشے وچ دو بے دھرماں نوں تنگ کردے تے ہندوستانی ترس یوگ تے ماڑی حیاتی گزار رہے سن۔ بھائی گورو داس اوس سے بارے لکھدے نیں:

ورتیاں پاپ جگتڑ تے دھول اوڈینا نند زوا

باج دیا باہن ہوئے مگر چلے رساتل ٹوا (4)

استھے ہی نہیں سگوں ہندو اپنی حیاتی اتے آپ وی ظلم کردے سن۔ ہندو چار جاتیاں وچ وٹڈے ہوئے سن۔ برہمن، کھشتری، ویش تے شودر۔ شودراں دی حالت بہت ماڑی سی۔ بھگت نام دیو جی فرماندے ہن:

”جدوں میں مندر جاندا سی تے پنڈت مینوں مندر وچوں شودر شودر آکھ

کے مار کڈھدے سن کوئی کتا تاں کھوہ اوپر چڑھ کے پانی پی سکدا سی پر شودر

کھوہ تے جا کے نہاوی نہیں سکدا“۔ (5)

ہندو راجے نوں خوش کرن لئی اپنے بھراواں اتے وی چھری چلانا ہندو سماج دی وڈی برائی سی۔ گرو جی ویلے دے سب توں نیویں طبقے، کساناں، پاریاں، کاریگراں دی بھادنا نوں اپنے اکھراں وچ پیش کیتا۔ ذات داہنکارا تے ناں داہتکار فضول نیں صرف رب ہی ساریاں نوں پناہ دیندا اے۔ کوئی جی اپنے آپ نوں چنگا آکھے تاں ترہی اوہ چنگا جانیاں جاوے گا جد اوس دی عزت رب دی نظر وچ ڈھیر ہوئے۔ جے کردروازے اُتے سدا دیوے تاں اوہ مالک اوس دی پکار سن لیندا اے۔ فی مرضی اوہ حوصلہ دیوی یادھکا رب اوس نوں وڈیائی ہی دیندا اے۔ سمھناں وچ

رب دی جوت جان کسے جات نہیں کیوں جے پر لوک وچ کوئی جات نہیں ہوندی۔ برہمن جیہڑے اپنے آپ نوں رب دے نیڑے سمجھدے سن تے اُچی جاتی داہنکار کردے سن۔ اج تے نیچ سارے جیواں نوں اوس پر ماتماں نے اک ہی آکھیا اے۔

جات پات صرف سنسار وچ رہ جاندى اے اوس درتے کوئی جات پات نہیں۔ گورو جی انوسار سارے منکھ پر ماتماں دے پیدا کیجئے ہن۔ جنہاں وچ کوئی تیر میر نہیں۔ جات پات، اوچ نیچ نوں دور کرن لئی گورو جی نے لنگر دی پر تھا شروع کیتی جس دی مثال کسے ہور سبھیا چارک وچ نہیں۔ دنیا وچ لوک وڈیاں نال میل ملاپ کردے، سانجھ پاؤندے تے وشواس رکھدے پر گورو جی نے اوہناں نوں نابر ہوندىاں آکھیا کہ اوہ دے کچلے لوکاں نال ہن سری راگ وچ فرمان اے:

نیچا ندر نیچ جات نیچی ہوات نیچ

ناک تن کے سنگ ساتھ وڈیا سو کیا رلیں

جتھے نیچ سالیاں تھے ندر تیری بکھیس 3-4 (6)

گورو صاحب نے سماج وچ نمانے توں نمانے لوکاں نال نسل دے آدرتے زیادتی دے خلاف نہ صرف آواز چلی سگوں آپ نوں نیچ آکھے جان والے لوکاں دے ہمدردی اکھیا لوکی چنگے مندے دی پرکھ منکھدے عملاں دی کسوٹی اُتی نہیں سگوں اچیاں نیویاں ذاتاں اتے سی۔ برہمن بھائیں جنناں مرضی برا کم کرن اوہ چنگا سی پر نیویں جات شودر چنگے کم وی کرن تاں اوہ بھیڑے گئے جان دے۔ گورو جی دا فرمان اے:

اگے جات ن جور ہے اگے جیونوے

جن کی لیکھے پت پوے چنگے ہسی (7)

سنسار دی ونڈ سنسار وچھی کم جاندى اے پر ماتما دی درگاہ وچ کرماں انوسار نیڑا ہووے گا ساریاں اندر رب دے پرکاش دی پچھان ہونی جات ورن بارے نہ کوئی پچھ ہونی اے لوکاں وچ کوئی جات نہیں۔ سکھ تواریخ دے لکھاری لکھدے ہن:

”کسے قوم دی سبھیا تا ایس گل نال ناپی جاندى اے کہ اوہ استری نوں کیہ

استھان دہندے ہن۔ ہندوستانی سمھیا چارک وچ استری نوں پیردی
 جوتی، گھر دی چاکر، ادھاز ہرادھا امرت اتے استری وچ آتما (روح) ہی
 نہیں ہوندی۔ عورت دی مت کھڑی تے ہو رکئی بریاں گلاں نال اس نوں
 یاد کیتا جاندا اے۔ جاگیر دار سماج وچ استری باقی سنسارک پرارتھاں
 وانگ ہی اپنے مالک دی جائیداد سمجھی جاندی اے۔ بیچ تے اپوتر سمجھ کے گھر
 دی چار دیواری وچ بند رکھی جاندی اے تے ہر پرکار دی راجنتی دھرک
 اتے سماجک مسلیاں توں دور رکھی جاندی سی۔“ (8)

استری ڈراکل وہی تے شرمکل ہوگئی۔ استری جنی وی دکھی ہوئے پر اوس نوں ہس کے پتی (کھسم) نوں
 خوش کرنا پیندا۔ استری دے خلاف ترسکار دی بھاونا اپنی ڈھیر سی کہ ہر کوئی ایس دی ننڈیا کرن توں نہ رہ سکدا۔ گورکھ
 ناتھ نے استری نوں خوب بھنڈیا تے اوس نوں بگیاڑنی آکھیا جیہڑی آدمی نوں ادا تہاک طور تے کھا جاندی اے
 پر ماتماں دے رستے وچ وڈی رکاوٹ اے جویں ”باگھین جنڈے باگھین بندے باگھین ہماری کایا، ان باگھین
 تر لوئی کھائی، بدن گورکھ رایا“ ایس پرکار پیلو نے مرزا صاحبان وچ آکھیا:

چڑھدے مرزے خان نوں، وچھل دیندا مت
 بھٹے رناں دی دوستی، گھری جیہناں دی مت
 ہس کے لاؤندیاں یاریاں، روکے دیندیاں دس
 جس گھر لائی دوستی، مول نہ گھتے لت
 لتھی ہتھ نہ آوندی، دانشمنداں دی پت

صاحبان آئیں نہ چھڈ کے، سر نہ رہوساڈی پت (9)

رب توں وچھڑ کے منکھ ظالم اے اتے استریاں ظلم لئی صلاح کار بنیاں۔ شرم حیا کتے دور چلی گئی تے عزت
 آبروی اوس دے نال ٹر گئی۔ مٹھا سبھا، دل دی صفائی سبھ گلاں دور ہو گئیاں حرام مال لوکاں دا کھانا بن گیا۔ شرم حیا
 کدھرے دور چلی گئی اتے انکھ نوں مار دتا گیا۔ گورو جی دا فرمان کیول رب ہی سچا سچا اے تے کسے ہور سچے دی کھوج

درکار نہیں۔ گورو صاحب نے استری دی وشنا نوں برداشت کرن والی جانیا ویلے جیہڑی ہر ظلم برداشت کردی تے کھسم دی ہر برائی سہنا دھرن نوں نبھانا جاندی سی اوہ اپنے گھر والے دے خلاف نہ کجھ بول سکدی تے نہ مونہہ کھولدی۔ کڑی نوں جمدیاں ماردتا جاندا۔ استری پرتی ترسکاری دی بھوانا اپنی ڈھیرسی کہ زانی مردنوں اوس دے مال تے دولت و جھوں پیار کردی۔ گورو جی نے استری دی ایس وشنا نوں ویکھ کے پہلی وار استری دی بری حالت دے خلاف آواز چکی اوہناں موجب سنسارنوں چلاونا والی شکتی، گناں دی بادشاہ، جوگی تے مہان پورشانوں پیدا کرن والی استری کدی وی نیچ تے اپوتر نہیں ہوسکدی۔

گورو جی نے استری دی بھیڑی بھوانوں رچنا وچ بیان کیتا۔ گورو ناک صاحب دھرم دے بانی سن جس دیاں نینہاں لوکاں ہتھاں اُتے چکیاں سن۔ دھرم دی ٹھیک ویاکھیاں نہیں سی۔ گورو جی دی رچنا دی مہانتا نوں سمجھن لئی سوٹھویں صدی سے دھرم دے کھیتروچ اُتھل پتھل ہوئی۔ گورو جی آکھیا دھرم تن پرکار لوکاں دے ہتھی۔ پہلا قاضی، دو جا برہمن، تیجا جوگی تنوں ای اپنے دھرم نوں تیاگ کے ادھرم دا کارن بن گئے۔ پنڈت تے پنڈت دیاں دھرمی کتاباں تے پران دی تھاں بے ادبی ہو رہی سی۔ بھگوان دانا لین والے نوں سخت سزا دتی جاندی۔ ایس بارے گورو جی دارام کلی راگ وچ فرمان اے:

کل پروان کتیب قرآن پوتھی پنڈت رہے پر آن

نانک ناؤ بھہیا رحمان کر کرتا تو اکو جان (10)

جیون گیان بھر پور سن پر عمل تے پکھتوں اوہ گیان رہت سن۔ وڈیاں دی عزت، شرم تے دھرم والے نیک تے اوتھ کم اوس ویلے سماج وچوں مک چکے سن۔ جھوٹ، مکر، دغا، فریب ہر تھاں پردھان سن۔ پنڈتاں کول سوائے دکھاوے پاکھنڈتے ہو کجھ وی نہیں سی سارا زور دھوتی بن تے لمبے ٹکے لاون تک سی۔ برہمنوں لوکاں نوں کرم کاٹڈاں تے ہو رکئی پر م پوکھ وچ بنھیاں ہو یا سی سو تک، جینو تے تر تھ آدھ دھرمک رسماں برہمن ورگ دیاں ہی گھٹدیاں سن۔ سو تک جس نوں اوس سے دھرمک پوتر تادا چن سمجھیا جاندا گورو صاحب نے اس دی نکھدی کیتی اتے دسیا کہ من دی پوتر تا سو تک وچ نہیں، ایہہ تاں پرانی دولت تے پرانی استری تے نظر رکھن، چغلی، ننڈیا تے لالچ دا شکار ہوون وچ اے اچھا کرن والیاں دا انت ڈکھاں بھریا ہوندا اے۔ گورو جی دے موجب:

من کاسوتک لوہجے جہدا سوتک کوڑ
اکھی سوتک ویکھنا، پرتیا پردھن روپ
کئی سوتک کن پے لائے اتاری کھائے

نانک ہنسا آدمی بدھے جم پُر جائے (11)

سوتک سب تھائیں ہوندا اے گوہے تے لکڑی دے اندروی کیڑے ہوندے نیں سوتک اگ، سمندر تے
دھرتی وچ اے جیہڑا نام دا چاپ کردا اے اوہ کھٹ لیندا اے اوہ کسے سوتک دی پرواہ نہیں کردا دھرم دے ٹھیکیدار
دھرمک جذبیاں نال کھیڈے اوہناں دی ورتوں اپنے ہتھاں لئی کردے تے منکھاں دا خون پیندے نیں۔ گورو جی
دے شبدوں وچ پنڈت وی ویلے دے ظلم دے بھاگی سن جیہڑے حاکم سن اوہ منکھ داماس کھاوندے سن تے نماز وی
پڑھدے سن اوہناں دے مٹھی غریباں اتے ظلم کردے سن۔ جدوں سچ گیان لئی کول نہ رہیا۔ دنیا وی پرارتھا کچھے ماں،
پتر، پیو، بھین، بھرا آدے رشتے ختم ہوں لگے۔ رشتیاں نوں زر، زن تے زمین دی نظروں ویکھیا جاون لگاتے گورو
صاحب اجیہی حالت دا ذکر واراں تے ویدھک وچ ایس پرکار کردے نیں:

نانک دنیا کیسی ہوئی   سالک متن رہیو کوئی

بھائی بندھی ہیبت چکائی   دنیا کارن دین گوائیا (12)

گورو نانک جی دے جنم سے پنجاب تن صدیاں نالوں ودھ سے توں افغان حاکماں دے ادھین چلیا آ رہیا
سی۔ حاکم جماعت توں اڈ پجاری جات، قاضی تے ملا وی روپوری طرح سہائے ہوندے سن۔ گورو صاحب دے
ویلے وی ودی سمیا ایہہ وی سی کہ نچلی ذات دے لوکاں نوں ڈھیر نراش ہو رہی سی۔ حملہ آوراں کول ہتھیار بند طاقت
اتے باقی وی سارے سادھن موجود سن۔ کمزور پرچارم پوکیھیا دابری طرح شکاری راج کاری تے دھرمک کچھ دے
ہمیش خود غرضی وچ مگن رہندے سن جتنا نوں ہر ویلے اپنے راجیاں تے اگواں دیاں غلط فہمیاں دا شکار ہوندا پیندا سی۔
دھارمک آگواں نے صرف دھرم، گرنٹھ تے بولی دا ہی سکھاں لئی تیاگ نہیں کیتا سگوں باہر لے روپ نوں وی بدل
دتا۔ گورو صاحب جی دی سیکھیا کسے دھرم نوں نہ وگاڑیا تے نہ دھرم نوں نفرت دی نگاہ نال ویکھیا۔ اوہ لوکاں نوں غلامی
توں بچاؤ نا چاہندے سن۔ گورو صاحب نے حملہ آوراں ولوں ڈھائے ظلم نوں ات دکھی رویوں محسوس کیتا سنسار نوں

چلاون والی شکتی پر ماتماں اگے ارداس کیتی۔ آسامحّہ وچ ایہہ فرماندے نیں:

خراساں خصا مانا کیا ہندوستان ڈرائیا

آپے دوس سادئی کرتا جم کر مغل چڑھائیا

ایتی مار پئی کرلانے تیں کی دردن آئیا (13)

اوہناں کسے جھک توں بغیر بابر بادشاہ دا گلہ اُس دے سامنے کیتا نڈرتا اُس سے یا اُس توں پہلوں کسے سہنکار دی رچنا وچ نہیں۔ گورو جی نے جتھے بابر دے قتل عام نال ہندوواں اتے اوہناں دیاں استریاں دی بری حالت بیان کیتی اوتھے حملہ آور بادشاہ دے حملے کارن اوہناں دے دھرم دی جو عزت بر باد ہوئی اوس دا چتر وی کھچیا۔ جد بابر دے راج دا ڈنکا وجیا کسے پٹھان شہزادے نے روٹی نہ کھا دی اوہناں دے چونکے سنجے رہ گئے اوہ اشنان کر کے ٹکے وی سکلیاں اوہناں نوں خدا خدا وی اکھن نوں نہ ملدا:

بابر وانی پھر گئی کوئیرن روٹی کھائے

اکنا دکھت کھوایئے اکنا پوجا جائے (14)

راجیاں داکم جتنا دی رکھوالی تے اندرونی بیرونی دکھاں تے مسئلیاں نوں مکاناسی۔ لوکاں وچ پیار تے ستکار دی چاہ اسارنا اوہناں دیاں حیاتی دیاں لوڑاں نوں پورا کرنا سی پر اوہ قوم نوں اجاڑ رہے سن تے وانگ وڈ رہے سن۔ کل یوگ راجے ظالم ہو رہے سن۔ سچائی پرلا کے اڈ گئی سی جھوٹ دی رات اندر سچ دا چن کتے چڑھیا نہیں دسداسی ہنیرے وچ کوئی رستہ نہیں۔ چارے پاسے جھوٹ دی سپیر سن سچ کدھرے نہیں سی قوم راجیاں دے ظلم توں تنگ آ چکی سی۔ راجے شیر بے سن گورو جی نے عیش عشرت، راجے محل ماڑیاں نوں جگت چھل روپ آ کھیا۔ جہدے وچ کوئی راجا کوئی پر یہا اے سب جھوٹھ اے سنسار وی جھوٹھ تے سنسار وچ راجیاں دیاں محل ماڑیاں وی جھوٹھ سن منکھ استریاں سارے جھوٹھ:

کوڑا راجا کوڑ پر جا کوڑھ سبھ سنسار

کوڑ منڈپ کوڑ ماری کوڑ بیسن ہار (15)

گورونانک جی نے ہندوستان اُتے ہوئے جبر، ظلم تے بھیڑی حالت نوں بانی وچ ایس طرحاں بیان کیتا

کہ ایسے نوجوان امرپوری پر ایت ہو گئی۔ اوہناں نڈر ہو کے ہر گل کیتی تے اپنی رچنا وچ زندگی دی حقیقت نوں بیان کیتا جو وی لکھیا پوری ذمہ داری تے ایمانداری نال سچ جھوٹ دی چھان بین کر کے لکھیا اوہناں دی قلم سچ دے کچھ وچ شکتی شالی جیوالا داروپ دھار گئی فیروزہ کسے راجے دی شکتی تے فوج اوہناں دی قلم نوں ڈرا سکی نہ کسے پرکار داسن ساری لالچ راہ توں ہٹا سکیا۔ اوہ سماج دے کچلے جان والے لوکاں لئی سہت کاری ڈھال اتے ظلم کرن والیاں لئی تکھی تلوار بن کے آئے۔ ایس لئی پنجاب دے پرسدھ اردو شاعر ڈاکٹر علامہ اقبال جی ہوراں آکھیا:

پھر اٹھی آخر صدا توحید کی پنجاب سے

ہند کو اک مرد کامل نے جگایا خواب سے (16)

ڈاکٹر علامہ اقبال جی دی ایہہ پوری نظم گورو صاحب دی حیاتی تے تعلیم دا نہ صرف درساوندی اے۔ سگوں اوہناں نوں ”مرد کامل“ دا انمول خطاب دے کے پنجاب دی دھرتی دے سفنیاں دی تعمیر اے۔ گورو صاحب دے ویلے اوہناں پنجاب وچ انمول سندیش نوں سماج لئی ودیا دا ویلا قرار دتا اے۔ سمکالی سماج دے ہر کچھ نوں قلم دی تکھی نوک نال بانی وچ بیان کیتا۔ پندرھویں صدی بارے گورو صاحب دی پچناں نال نہ صرف دنیا دا اتہاس لکھیا گیا سگوں ویدک دے پہلو دے نال نال معاشرتی تے ارتھک مسئلیاں نوں بھرپور تھان دتی اے گورو سماج دے سمکالی وچ آون والے ویلے ہر کچھ نوں تھان دتی آون والی نسل اوہناں سمیاواں دا شکار نہ ہووے۔

حوالے

- 1- Stroup, Herbert, Four Religions of Asia, New York: 1968, P. 195
- 2- MacAuliffe, M.A The sikh Religion, vol1, Oxford: 1990, Introduction, P.ii-iii

3- گورو گرنتھ صاحب انگ 660

4- وار پہلا پوڑی 22 بھائی گورداس جی

5- ہر چند سنگھ دلگیر، ڈاکٹر، پروفیسر، سکھ تواریخ، امرتسر: سنگھ برادرز انڈیا، 2022ء، ص 13

6- گورو گرنتھ صاحب انگ 15

- 7 گوروننتھ صاحب انگ 469
- 8 ہرچندر سنگھ دلگیر، ڈاکٹر، پروفیسر، ص 11
- 9 چرنجیت سنگھ گمٹالہ، مرزا صاحبان پیلو، سوہی، ڈاکٹر کلیان سنگھ کلیان، لاہور: ودیا پبلی کیشنز، 2022ء،
ص 96-97
- 10 گوروننتھ صاحب انگ 903
- 11 گوروننتھ صاحب انگ 472
- 12 گوروننتھ صاحب انگ 1410
- 13 گوروننتھ صاحب انگ 360
- 14 گوروننتھ صاحب انگ 417
- 15 گوروننتھ صاحب انگ 468
- 16 ڈاکٹر علامہ محمد اقبال ہوراں نانک بانگِ درا وچ صفحہ نمبر 253 تے موجوداے۔ اتے کلیات اقبال دا
صفحہ 269 اے